

Asia: VN/10363/2022

Synnyttäneen äidin selvittäminen ja oikeusgeneettisiä vanhemmuustutkimuksia koskevan sääntelyn uudistaminen; työryhmämietintö

Synnyttäneen äidin äitiyden selvittäminen

Lausuntonne:

Oikeus perhe-elämään on ihmisoikeus, joka taataan YK:n ihmisoikeusjulistuksessa. Oikeus perhe-elämään on myös kirjattu Euroopan unionin perusoikeuskirjaan. YK:n lapsen oikeuksien sopimus takaa jokaiselle lapselle oikeuden olla vanhempiansa hoidettavana. Sopimus määrää, että silloin kun lapsi on joutunut eroon vanhemmistaan, valtion tulee käsitellä hakemus perheen yhdistämiseksi myönteisesti ja viivyttelämättä.

Amnesty tukee ehdotusta, jonka avulla äitien vanhemmuus saataisiin vahvistettua puutteellisesta asiakirjanäytöstä huolimatta. Tällä vastataan nykyisen oikeustilan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusongelmaan, jossa joissain tapauksissa maahan muuttaneiden perheiden isien isyys on saatu merkittävä väestörekisteriin oikeusgeneettisen vanhemmuus selvityksen perusteella, mutta vaikka samassa selvityksessä myös äidin oikeusgeneettinen vanhemmuus on selvitetty, ei sitä ole voitu vahvistaa väestötietojärjestelmään. Joissain tilanteissa myös yhden vanhemman perheissä vanhemman ja lapsen suhdetta ei lainsäädännön puutteellisen tilan vuoksi ole voitu vahvistaa. Ehdotus on siis olennainen kohennus erityisesti maahan muuttaneiden naisten oikeudelliseen asemaan.

Mietinnön mukaista ehdotusta on kuitenkin vahvistettava vastaamaan siihen, että asiakirjanäytön hankkiminen voi tosiasiallisesti olla mahdotonta myös muista valtioista kuin Digi- ja väestötietoviraston toteamista. Mahdottomuusedellytyksen täytyminen tapauksissa, joissa henkilön ei ole mahdollista hankkia apostille-sopimuksen ulkopuolisesta valtiosta asiakirjatodistusta sukulaisuussuhteensa varmentamiseksi esimerkiksi oman turvallisuutensa takaamiseksi on tärkeää suojata. Mahdottomuusedellytyksen soveltamiskynnyksen tulee olla riittävän matala. Mahdottomuusedellytyksen kynnys tulee asettaa mietinnössä esitettyä alhaisemmaksi siten, että se ottaa huomioon asiakirjojen hankkimisen tosiasiallisen mahdollisuuden: ensinnäkin perheen turvallisuuden ja toisekseen resurssit, eli asiakirjojen saamiseen kuluvan ajan, niiden kustannukset ja paikan. Perheen turvallisuuden kannalta on olennaista huomioida niin kansainvälistä suojelua

hakeneet kuin suojelua saaneet perheet. Kun verrataan maahan muuttaneen henkilön asemaa Suomessa syntyneen asemaan, yhdenvertaisuuden kannalta on ongelmallista, että maahan muuttanut henkilö joutuisi käyttämään merkittävästi taloudellisia resursseja ja matkustamaan kohtuuttoman kauan saadakseen tarvittavat asiakirjat, kun mahdollisuus myös oikeusgeneettiseen todentamiseen on olemassa. Suomen tulee taata mahdollisuus sukulaisuussuhteen oikeusgeneettiseen selvitykseen vanhemmuustutkimuksen avulla, tilanteissa missä asiakirjojen hankkiminen on kohtuutonta muun muassa yllä esitetystä syistä.

Lisäksi, kuten mietinnössä todetaan, rekisteröinnillä on suuri merkitys siihen, miten lapsen perhe voi hoitaa tämän asioita. Väestöjärjestelmän tietojen puutteellisuudella on näin ollen merkittäviä vaikutuksia perheen arkeen, mikä on omiaan hidastamaan perheen kotoutumista. Mietinnössä mainitaan, että sitä, että asiakirjatodistuksen hankkiminen kestää muutamia kuukausia, ei lähtökohtaisesti voida pitää kohtuuttomana. Amnesty esittää täsmällisyyttä sen määrittelyyn, mikä aika katsotaan kohtuulliseksi. Muutama kuukausi aikamääränä mahdollistaa liiallisen tulkinnanvaraisuuden ja näin vaarantaa sekä tehokkaan kotoutumisen yhteiskuntaan että oikeuden ennustettavuuden. Lisäksi mietinnössä todetusti ”osa perheistä pyytää perhesuhteiden rekisteröintiä, mutta eivät kuitenkaan hanki tarvittavia asiakirjoja, koska kokevat asiakirjojen hankkimisen liian työlääksi tai kalliiksi. Näissä tilanteissa lapset jäävät ilman merkintää vanhemmuudesta.” Ei ole yhdenvertaista, että maahan muuttaneet perheet ja Suomessa syntyneet perheet asetetaan niin eri asemaan, että osa maahan muuttaneista perheistä kokee asiakirjojen hankkimisen kohtuuttoman työlääksi ja kalliiksi, ja se on synnä vanhemmuusmerkinnän puuttumiseen. Vaikka lähtökohta on asiakirjanäyttö, kynnyksen oikeusgeneettiseen varmistamiseen tulee olla tarpeeksi matala, jotta osa lapsista ei tästä syystä jää ilman vanhemmuusmerkintää.

Myös tuoreessa Suomen lainsäädäntöön suosituksia esittävässä raportissa (Koulu et al. VN TEAS 2023 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164824/VNTEAS_2023_22.pdf) suositetaan: ”Hallinnon digitalisaatio ja sähköisten palvelujen käyttöönotto lisäävät tarvetta lapsen vanhempien, huoltajien ja muiden hänelle läheisten aikuisten aseman järjestämiseen. Perheille tulee olla tarjolla mahdollisuuksia tiedonsaannin järjestämiseen sekä huoltoa ym. koskevien ratkaisujen kirjaamiseen tavoilla, jotka ovat palveluntarjoajien saatavilla ja jotka tosiasiallisesti palvelevat perheiden ja lasten tarpeita.”

Synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen Digi- ja väestötietovirastossa

Lausuntonne:

-

Synnyttäneen äidin äitiyden vahvistaminen tai kumoaminen tuomioistuimessa

Lausuntonne:

-

Suostumus tutkimuksen edellytyksenä

Lausuntonne:

-

Tutkimus haudatusta vainajasta

Lausuntonne:

-

Aiemmat oikeusgeneettiset tutkimustulokset ja aiemmin otetut kudosnäytteet

Lausuntonne:

-

Muuta

Lausuntonne:

Toisin kuin muualla lainsäädännössä (Kts. esimerkiksi lapsenhuoltolaki, jonka hallituksen esityksessä tunnustetaan niin kutsuttu sosiaalinen eli tosiasiallinen vanhemmuus lapsen tapaamisoikeuden suhteen: ”Erityisen läheisen henkilön määritelmä on suppea: se kattaa ainoastaan tilanteet, joissa on kyse tosiasiallisesti vanhemmuussuhteeseen verrattavasta suhteesta.” HE 88/2018) ja EIT:n ratkaisukäytännössä (Kopf ja Liberda v Itävalta (17.1.2012) EIT totesi muun muassa, että perhe-elämä 8 artiklan mielessä ei rajoittunut avioliitolla perustettuihin suhteisiin vaan saattoi ulottua myös tosiasiallisiin perhesuhteisiin.), mietinnössä esitetyt muutokset eivät ota huomioon sosiaalista vanhemmuutta, vaan korostavat perheen määrittelyä biologisten suhteiden kautta. Tämä on ongelmallista yhdenvertaisuuden kannalta niin yleisesti monimuotoisten perheiden välillä kuin maahan muuttaneen väestön ja Suomessa syntyneen väestön välillä, kun vaikutusarvion mukaan ehdotuksilla on vaikutuksia nimenomaan maahan muuttaneisiin perheisiin. Lapsen oikeusturva vaatii, että jokaista hänen tosiasiallista vanhemmuussuhdettaan tuetaan ja suojataan. Tosiasiallinen vanhemmuus tulee tunnustaa ehdotuksissa nykyistä paremmin tämän varmistamiseksi. Erottelu geneettisen vanhemmuuden mukaan ei ole yhdenvertaista. Vaikka mietinnössä todetaan, että ”vanhemmuuden biologinen määrittäminen ei sellaisenaan ota vielä kantaa siihen, kenen tulisi huolehtia lapsesta, vaan tämä määräytyy muun lainsäädännön ja tapauskohtaisen harkinnan nojalla”, on otettava huomioon mietinnössäkin tunnustettu vanhemmuussuhteen rekisteröinnin käytännön merkitys.

Amnesty kehottaa työryhmää ottamaan Laki ja perheiden monimuotoisuus” (Koulu et al. VN TEAS 2023) -raportissa lainsäädäntöön esitetyt suositukset huomioon yhdenvertaisuutta lisäävänä tekijöinä perheitä koskevassa lainsäädännössä. Raportti sisältää seuraavat relevantit suositukset:

”Valmistelussa on syytä arvioida eri perusteita vanhemmuuden syntymiselle sekä harkita muun sääntelyn kanssa sopuoinnussa olevia menettelyvaihtoehtoja vanhemmuuden vahvistamiseen.”

”Useamman kuin kahden tosiasiallisen vanhemman perheiden oikeussuojatarpeet tulee ottaa huomioon perheoikeudellisen sääntelyn valmistelussa.”

Amnesty kiittää pyrkimyksestä sukupuolineutraaliuteen lakiehdotuksissa. Kiinnitämme huomiota kuitenkin mietinnössä käytettyyn kieleen. Sukupuolineutraaliuteen tulisi pyrkiä lainsäädäntöprosessin jokaisessa vaiheessa, myös jo mietinnöissä. Esimerkiksi termit ”synnyttänyt äiti” ja ”synnyttämätön äiti” ovat joissain konteksteissa tarkoituksenmukaisia ja perusteltuja, mutta niiden jatkuva käyttö ei ole inklusiivista. Amnesty kehottaa tunnustamaan perheiden ja sukupuolen moninaisuuden ja kunnioittamaan transjärjestöjen, Setan ja Sateenkaariperheiden näkemyksiä vanhemmuusnimikkeisiin liittyvän sääntelyn yksityiskohdista.

Vaikutusarviointit

Oikeusministeriö pyytää kiinnittämään lausunnossa huomiota erityisesti vaikutusarviointeihin.

Lausuntonne:

Kuten mietinnössä on todettu, vaikutukset ovat laajakantoisia ja voivat tulla esille vasta vuosien kuluttua. Tämän vuoksi ihmis- ja perusoikeuksien arviointi tulee tehdä kattavasti ja täsmällisesti. Vaikka, kuten mietinnössä todetaan, Euroopan unionin perheoikeutta koskeva toimivalta ei ulotu aineellisen perheoikeuden alueelle, ihmisoikeudet ovat luovuttamattomia. Näin ollen Amnesty korostaa Suomea sitovien kansainvälisissä sopimuksissa taattujen ihmisoikeuksien vaikutusarvioinnin tärkeyttä. Mietinnössä tunnistetaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen, EU:n perusoikeuskirjan ja YK:n ihmisoikeuksien julistuksen vaikutus. Ehdotusten vaikutukset kuitenkin jäävät olennaisilta osin arvioimatta ihmisoikeusvaikutusiltaan. Seuraavissa lainsäädännön vaiheissa tulee arvioida tarkemmin säädäntöehdotusten vaikutusta etenkin yhdenvertaisuuden kannalta.

Mietinnössä on arvioitu yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa kattavasti vaikutuksina naisten ja miesten väliseen tasa-arvoon vanhemmuudessa, mutta ei arvioitu vaikutuksia yhdenvertaisuuden kannalta monimuotoisten perheiden ja sosiaalisen vanhemmuuden kannalta. Lisäksi yhdenvertaisuusvaikutusarviointia tulee toteuttaa tarkemmin maahan muuttaneiden perheiden ja Suomessa syntyneiden perheiden välillä. Amnesty myös huomauttaa, että tulee arvioida täsmällisesti, että ehdotettu lainsäädäntö ei vaikuta tiukentavasti lainsäädännölliseen kehikkoon perheestä. Vaikutuksia tulee arvioida Laki ja perheen monimuotoisuus -raportin suositusten mukaan.

Amnesty kiittää työryhmää siitä, että mietinnön vaikutusarvioinnissa on lähtökohtaisesti otettu hyvin esiin lapsen etu ja lapsen oikeus tuntee alkuperänsä. On kuitenkin huomioitava, että kaikkien lapsen perhesuhteiden vahvistaminen on lapsen oikeusturvan ja yleisen edun kannalta välttämätöntä. Oikeus perhe-elämään liittyy vahvasti koko ehdotettuun kokonaisuuteen, mutta sen arviointi on osittain puutteellista. Etenkin tulee arvioida mahdollomusedellytyksen kynnystä siitä näkökulmasta, että jokaisella on oikeus perheeseen.

Miraftabi Pargol
Amnesty International Suomen osasto